Maarif Düşüncemizin Kuramsal Temelleri Çalıştayı

17-18 Kasım 2025, Tokat Milli Eğitim Müdürlüğü

ÇALIŞTAY BİLDİRGESİ

Maarif Düşüncemizin Kuramsal Temelleri" başlıklı kaynak kitap serisi, millî maarifin entelektüel omurgasını yeniden kurmaya katkı sağlamayı amaçlayan geniş soluklu bir ilmi girişimdir. Projenin temel amacı, yerli ve millî maarife dair **insan, bilgi ve toplum** tasavvurunu kendi kaynaklarımızdan hareketle yeniden inşa etmek; eğitimin evrensel boyutlarını kabul etmekle birlikte, **felsefî köklerinin ithal edilemeyeceğini**, ancak üretilebileceğini vurgulamaktır. Editör kurulunda **Prof. Dr. Burhan Akpınar**, **Prof. Dr. Behçet Oral** ve **Prof. Dr. Bayram Özer** yer almaktadır. Bu projeye başından bu yana Maarif Platformu destek vermektedir.

Serinin ilk cildi olan **"Maarif Düşüncemizin Kuramsal Temelleri-I"**, İslam düşünce geleneğinden 22 öncü âlimin eğitim anlayışları, yöntemleri ve insan tasavvurları ele alınmıştır. Birinci cildin müzakeresi, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi ev sahipliğinde 21–22 Ocak 2023 tarihlerinde düzenlenen ilk çalıştayda** gerçekleştirilmiş; dört farklı ülke ve 25 farklı üniversiteden gelen **42 akademisyen**, hazırladıkları ilmî tebliğlerde İslam düşünürlerinin maarif kavrayışlarını tartışmıştır. İlk çalıştayda Yusuf Has Hacib'ten Ahmet Yesevî'ye; İmam Gazali'den İbnü'l-Arabî'ye; Mevlânâ'dan Yunus Emre ve Attâr'a; Kindi, Sühreverdî, Nizâmülmülk gibi dünya bilim ve düşünce tarihine yön veren çok sayıda ismin eğitim fikirleri müzakere edilmiştir.

Serinin **ikinci cildine** hazırlık mahiyetindeki **2. Çalıştay**, **29–30 Haziran 2024** tarihlerinde **Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA)** ve **Maarif Platformu** iş birliğiyle, TÜGVA İstanbul Yerleşkesinde düzenlenmiştir. Bu çalıştaya **21 âlimin** düşünceleri üzerine hazırlanan tebliğlerle **38 bilim insanı** katkı sunmuştur. Hârizmî, İbn Sahnûn, Nizâmülmülk, İbn Sînâ, Ömer Hayyam, Ahmed Yesevî, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Feridüddin Attâr, İbnü'l-Arabî, Akşemseddin ve Ali Şîr Nevâî gibi birçok kıymetli isim, maarifin farklı boyutları açısından yeniden ele alınmıştır.

Bu geniş birikim göstermiştir ki, İslam düşünce ve ilim geleneği, maarifin üç temel bileşeni olan **insan, bilgi ve toplum** üzerine çok katmanlı, derinlikli ve özgün bir miras bırakmıştır. Buna rağmen Batı, geliştirdiği **oryantalizm** disiplini üzerinden bu birikimi incelemiş, çözümlemiş, kendi paradigmasına uyarlamış ve çoğu zaman da bunu tekrar bize **kendi ürünü gibi sunmuştur**.

Oysa Kur'an'dan süzülen insan tasavvuru, sünnetten gelen pratik hikmet ve 1400 yıllık tecrübe, millî maarif için keşfedilmemiş bir hazinedir. Bu hazineye sadece birkaç yerinden dokunmak bile, sahip olduğumuz potansiyelin büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Bu bilinç ve şevkle, millî maarif düşüncesinin teorik çerçevesini daha da derinleştirmek amacıyla hazırlanan kitap serisinin **üçüncü cildi** için ilk hazırlık çalıştayı Tokat'ta düzenlenmiş; burada **yedi seçkin bilim insanı ve alimin** maarif görüşleri tezekkür edilmiştir.

Üçüncü cilt, öncekiler gibi, millî maarif modelinin kavramsal temellerini kuvvetlendirmeyi ve medeniyet eksenli bir eğitim felsefesinin fikrî haritasını ayrıntılarıyla ortaya koymaya katkı

sağlamayı hedeflemektedir. Bu yönüyle Maarif Kitap Serisi Projesi, bir ütopya değil; **kültürel özgüven, ilmî ciddiyet ve medeniyet perspektifi** taşıyan bir fikrî duruşun tezahürüdür.

3. Çalıştayın Değerlendirilmesi

Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğünün ev sahipliğinde gerçekleştirilen bu çalıştayda, yaklaşık **yüz öğretmen ve eğitimci**, okul yöneticileri maarif geleneğimizin derinlikli birikimini günümüz eğitim ihtiyacıyla buluşturmak üzere bir araya gelmiştir. Davud-u Kayserî'den Hilmi Ziya Ülken'e uzanan bu yedi kıymetli düşünürün eğitim anlayışları, sadece akademik bir değerlendirme olarak kalmamış; **her oturumda katılımcılar tarafından karşılıklı müzakere edilmiş**, görüşlerin günümüze yansımaları üzerinde titizlikle durulmuştur.

Tartışmaların en dikkat çeken yönlerinden biri, bu düşünürlerin ortaya koyduğu ilkelerin **Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli** ile hangi noktalarda örtüştüğü, hangi noktalarda yeni açılımlar gerektirdiği konusunun ayrıntılı biçimde ele alınması oldu. Katılımcılar özellikle, çağın pedagojik sorunlarıyla bu tarihsel birikimin nasıl ilişkilendirilebileceğini; millî maarif modelinin ruhunu hangi kavramların oluşturması gerektiğini; modern eğitimin teknik yönlerinin ötesinde hangi **insan ve bilgi tasavvurunun** merkeze alınması icap ettiğini tartıştılar.

Bu çerçevede ele alınan yedi isim, Türk-İslâm maarif düşüncesinin uzun asırlara yayılan köklü çizgisini temsil etmektedir. Her biri, kendi döneminin şartlarını aşan öncü fikirler üretmiş; Batı pedagojisiyle kıyaslandığında **kendi özgünlüğünü ve yerli karakterini muhafaza eden modeller** geliştirmiştir. Çalıştay, bu modellerin sadece tarihsel değeriyle değil, **bugünün eğitim politikalarına ilham verecek ölçüde güncel bir karşılığı** olduğunu göstermiştir.

Tokat'taki bu yoğun ve verimli müzakere ortamı, hem eğitimcilerin tarihsel mirası yeniden keşfetmesine hem de millî maarifin düşünsel temelinin nerelerde güçlendirilebileceğine dair somut önerilerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Böylece, düşünce geleneğimizin kadim çizgisi ile çağdaş eğitim arayışları arasında canlı ve verimli bir köprü kurulmuştur.

Osmanlı'da ilk medrese programını kuran **Davud-u Kayseri**, eğitimde mantık, felsefe ve tasavvufu aynı gövdede buluşturmasıyla dikkat çeker. Onun yaklaşımı, Batı'da Rönesans öncesi **Thomas Aquinas** çizgisini hatırlatsa da önemli bir fark içerir: Aquinas akıl–iman dengesini kurarken daha çok teorik bir sentez peşindedir; Kayseri ise bu sentezi doğrudan eğitim programına, yani müfredatın dokusuna yerleştirir. Böylece Osmanlı maarifi, daha ilk adımda hem aklı hem kalbi birlikte terbiye eden bir üslup kazanır. Bu yönüyle Kayseri, Batı'nın skolastik sistemine benzer bir bütünlük kurar; ancak onun yaklaşımı daha derin bir "irfan terbiyesi" içerir.

Aynı dönemin halk pedagojisinin sembolü olan **Nasreddin Hoca**, eğitimde mizahı ve paradoksu kullanmasıyla aslında Batı'daki **Erasmus'un "Deliliğe Övgü"deki eleştirel ironisine** çok yakın durur. Fakat aralarında belirgin bir fark vardır: Erasmus'un ironisi toplumsal eleştiri amaçlıdır; Nasreddin Hoca ise *gündelik hayat aklını* eğiten halk üniversitesinin bir hocası gibidir. Mizahı pedagojik bir metoda dönüştürür; şaşırtır, güldürür ve sonunda zihni açar. Bereketzâde İsmail Hakkı'nın ifadesiyle "zahiri hande-fezâ, bâtını hikmet-nümâ" (görünüşte güldüren, özde ise hikmetli, hikmetle dolu olan) Nasreddin Hoca, nükteleri ile geçmişle gelecek arasında köprü kuran güçlü bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu yüzden onun katkısı modern eğitimin "eleştirel düşünme" kavramından asırlar öncesine uzanır.

On sekizinci yüzyıl Osmanlı düşünürlerinden **Târnâbâtî**, akıl–nakil tartışmalarının sertleştiği bir dönemde orta yolu savunarak, bilginin delile dayanması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşım Batı'da **Descartes'ın metodik şüphesi** ile akraba görünse de Târnâbâtî, şüpheyi yıkıcı değil

düzenleyici bir ilke olarak yorumlar. Aklın sınırlarını zorlayan değil, onu disipline eden bir tavır sergiler. Anlamlı öğrenme ürünü olan bilgiyi önemser. Ezberle yetinmeyi değil, kavramayı gerekli görür. Böylesi bilgiyle beslenen bireyin insanî potansiyelini geliştireceğini belirtir. Ona göre, insanî yetilerini geliştiren kişi ahlak edinebilir. Öğretmen öğrenciye anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmesi ve ahlakî değerlerle dononması konusunda rol model olmalıdır.Bu bağlamda öğretmen, öğretimi öğrencinin ilgisini çekecek ve kolay kavramasını sağlayacak biçimde düzenlemelidir. Öğrenci öğrenmeye odaklanmalı; daha fazla öğrenme gerçekleştirme amacıyla öğretmeninden daha fazla yararlanmaya çalışmalı; anlamadığı yerlerde sorularını ve itirazlarını rahatlıkla öğretmenine iletmelidir. Böylece medrese geleneğinde tartışma adabını güçlendiren bir pedagojik iklim oluşturur.

Modernleşme döneminin büyük ismi **Ahmet Cevdet Paşa**, eğitimde dil, tarih ve ahlâkın birlikte öğretilmesini savunur. Öğrencinin sadece "bilgi sahibi" değil, aynı zamanda "medeniyet mirasına bağlı" bir şahsiyet olması gerektiğini vurgular. Ders kitaplarını sade Türkçeyle yazması, bugün bile reform olarak anılacak netlikte bir adımdır. Böylece modernleşme ile gelenek arasında bağ kurar.

Cevdet Paşa İslami ilimleri medrese tahsili ile elde ederken, matematik, astronomi, tarih, felsefe, edebiyat ve hukuk gibi alanlarda kendini özel olarak geliştirmiştir. O maarif alanında çağa uygun yenilik ve modernleşmenin mahiyetini, sorunlarını, stratejisini, metodunu, hedef ve neticelerini ön görebilen entelektüel birikim ve yeterliğe sahip olduğu gibi, bunları eğitim kurumsallığına uygulayabilmiş bir devlet adamıdır. İslam Felsefesinde İhsa'ul Ulum (İlimlerin Sayımı) olarak ifade edilen bilimlerin konularına ve önem sıralarına göre sınıflandırılması geleneğini, Rüşdiye, İdadiye, Muallim Mektepleri gibi yeni okulların müfredatının hazırlanmasında yenileyebilmiştir. Böylece Cevdet Paşa Comte ve Durkheim gibi düşünürlerin tercümeler yoluyla popüler olduğu bir ortamda stratejik bir tercih olarak bilimde İbn Haldun'un medeniyet düşüncesinde ise Farabi'nin takipçisi olmuştur. Cevdet Paşa Edmund Burke gibi muhafazakarlığı modern tarzda yorumlayabilerek katı gelenekselcilikten kurtararak yenileyebilmiştir.

II. Meşrutiyet devrinin maarif nazırı **Emrullah Efendi**, "Tûbâ Ağacı Nazariyesi" ile eğitimin yukarıdan aşağı kurulması gerektiğini savunur. Bu teori, Batı'da özellikle **Wilhelm von Humboldt**'un üniversite merkezli eğitim modeline oldukça yakındır. Fakat Humboldt ulusu üniversite ile "canlandırmak" isterken, Emrullah Efendi doğrudan pratik bir hedef koyar: iyi yetişmiş bir üst kadro, bütün eğitim sisteminin omurgasını kuracaktır. Bu anlayış, Osmanlı'da bilimsel-teknik modernleşmenin teorik temelini oluşturur.

Yirminci yüzyılda **Nurettin Topçu**, maarifin ruhsuzlaştığı bir dönemde "millî mektep" fikrini ortaya koyarak eğitimi ahlâkî ve metafizik bir temele oturtur. Batı'da **John Dewey** deneyim merkezli eğitimi savunurken Topçu tam tersine, eğitimi "irfan"ın, ahlâkın ve iradenin inşası olarak görür. Dewey toplumsal faydayı öne çıkarırken Topçu şahsiyetin derinliğini önceleyen bir pedagojik devrim tasarlar. Bu yönüyle o, modern dünyada nadir görülen "ahlâk merkezli eğitim filozofları"ndan biridir.

Hilmi Ziya Ülken, hocalığı ve akademik çalışmalarıyla ömrünü Türk eğitimine ve düşüncesine adamış, çok sayıda eser vermiş önemli bir düşünürdür. Eğitimin ancak **felsefi bir bütünlük** içinde anlam kazanacağını savunur; insanı ve toplumu bilimlerin katkısıyla bütüncül olarak açıklamayı hedefler.

Türkiye'de felsefe eğitiminin gelişmesi ve kurumsallaşmasına büyük emek veren Ülken, birçok akademisyenin yetişmesine öncülük etmiştir. Eğitim sosyolojisi ve kültür felsefesi alanlarında **yerli bir sistem** kurmuş; eğitimi "kültürün devamı" ve "yerli düşüncenin inşası" arasında bir

köprü olarak görmüştür. Sosyal bilimleri öğretmen yetiştirmenin merkezine yerleştirmesi ise bugün eğitim fakültelerinin temel yapısını belirleyen katkılarından biridir

Bundan Sonra Yapılması Gereken

Maarif geleneğimiz, Batı ile sürekli temas hâlinde olsa da özünü koruyarak her çağda özgün çözümler üretebilmiştir. Bu miras, hikmetten kültür sosyolojisine uzanan geniş bir birikimi bugüne taşımaktadır. Çalıştayda, **Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin** ancak kendi kavramlarımız yeniden keşfedilir ve yerli bir epistemik zemin kurulursa anlam kazanacağı vurgulanmıştır. Modelin işlerliği için üniversitelerin daha fazla inisiyatif alması, akademik üretimin güçlendirilmesi ve tartışmaların ideolojik zeminden çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.

Panellerde, Türkiye'nin ithal modellerle yoluna devam edemeyeceği; eğitim ve insan felsefesi eksenli, evrensel olandan kopmadan köklü bir millîleştirme ihtiyacının ertelenemez olduğu belirtilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı fikrî alanın akademi tarafından yeterince doldurulamadığına dikkat çekilmiş; üniversiteler bu alanda aktif rol almaya davet edilmiştir. İlk iki ciltte ele alınan düşünürlerin insan, bilgi ve toplum tasavvurları da şu soruyu güçlendirmiştir:
"Bu kadar zengin bir mirasa sahipken neden iki asırdır Batı'ya öykünüyoruz?"

Bu çalışmanın amacı, ortaya çıkan eğitim gerçekliğini yalnızca kitaplarda bırakmak değil; **sınıfa, müfredata ve eğitim zihniyetine nüfuz ettirmektir**. Bu proje bir son değil, tam aksine büyük bir yapının temeline konmuş **ilk sağlam taş** niteliğindedir. Bundan sonra inşa edilecek her kavram, model ve yöntem için bir **omurga, bir veri tabanı ve bir başlangıç pusulası** olacaktır.

Buradan hareketle:
• Özgün kavramsallaştırmalar üretilecek,
• Yeni modeller ve bunları destekleyen tezler geliştirilecek,
• Mukayeseli literatürle modern pedagojinin güçlü ve zayıf yanları yeniden okunacak,
• Tüm bu birikim ders kitaplarına ve müfredatın dokusuna taşınacaktır.

Bu süreç yalnızca bir **düzeltme** değil; yer yer bir **hesaplaşma**, yer yer ise **yeniden doğuş** anlamına gelmektedir. Nihai hedef, pedagojik uygunluğu güncellemek, uygulanabilir modeller geliştirmek ve bunları doğrudan eğitim sahasına tatbik etmektir..

~~S~~onuç ve Değerlendirme

İbn Sînâ, İbn Rüşd, İbnü'l-Arabî, İbni Haldun, Farabi, Ahmed Yesevî, Hacı Bayram-ı Velî, Hârezmî, Davud-ı Kayserî, Said Nursî, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Saadettin Ökten, Sezai Karakoç, Oktay Sinanoğlu gibi madde ve mana cephesini birlikte kuşatan büyük düşünürlerin insan, bilgi ve toplum tasavvurları; dün olduğu gibi bugün de güçlü bir yön tayin edicidir. Bu isimlerin görüşlerini bugüne taşımak, tarihe öykünmek değil; **insanın değişmeyen fıtratını çağın değişen şartlarıyla yeniden okumak** demektir. Bu nedenle ilm-i kesb ile ilm-i vehbiyi sentezleyen bu birikimi yalnızca tarihî bir hatıra gibi görmek büyük bir kayıp olacaktır. Nitekim modern psikoloji, öğrenme kuramları ve bilişsel modellerde temel kabul edilen birçok yaklaşımın İbnü'l-Arabî, Gazalî ve benzeri düşünürlerde asırlar önce işlendiği artık açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda "**köklerden geleceğe köprü kurmak**" hem Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin vizyonuyla örtüşmekte hem de bu projenin temel gayesini özetleyen kapsayıcı bir mottodur.

Teklifler

Çalıştay boyunca yapılan tartışmalar ve ulaşılan tespitler doğrultusunda aşağıdaki hususlar öncelikli olarak ele alınmalıdır:

1. **Millî Kavramlaştırma Süreci Başlatılmalıdır.**
   İnsan, bilgi, ahlak, toplum ve eğitim gibi temel kavramlar kendi medeniyet kaynaklarımızdan beslenerek yeniden tanımlanmalı; modern literatürle mukayeseli bir zeminde ele alınmalıdır.
2. **Ortaya çıkan bu ilmî birikim, ders kitapları ve müfredatlarda zenginleştirici, içerik bakımından katkı sunan bir kaynak olarak mutlaka değerlendirilmelidir.**
   Çalışma boyunca ortaya çıkan kavram ve ilkeler, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne entegre edilmek üzere özel komisyonlar tarafından sistematik hâle getirilmelidir.
3. **Üniversiteler Sorumluluk Almaya Davet Edilmelidir.**
   Millî Eğitimin açtığı fikrî alanın doldurulması, yeni literatürün üretilmesi ve özgün eğitim modellerinin geliştirilmesi akademinin asli görevidir.
4. **Pedagojik Uygulanabilirlik Çalışmaları Yapılmalıdır.**
   Tarihî birikimin günümüz pedagojisiyle buluşması için pilot uygulamalar, program denemeleri ve saha araştırmaları başlatılmalıdır.
5. **Proje Sonuçları Yaygınlaştırılmalıdır.**
   Kitap serisi ve elde edilen çıktılar, akademik çevrelere, öğretmenlere ve eğitim yöneticilerine etkin biçimde ulaştırılmalı; yeni çalışmalar için bir motivasyon zemini oluşturulmalıdır.

Genel Sonuç

Bu projenin temel amacı; bizi biz yapan düşünürlerin maarif, insan, bilgi, ahlak ve toplum tasavvurlarını eleştirel yaklaşımla analiz ederek güncelleştirmek suretiyle **21. yüzyıla taşımak**, millî bir eğitim modelinin kavramsal temelini sağlamlaştırmaktır. *Maarif Düşüncemizin Kuramsal Temelleri* çalışması, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in yıllar önce başlattığı "medeniyet hafızasını uyandırma" çabasının hem devamı hem de tamamlayıcı bir basamağıdır.

Bu çalışmalar, köklü bir geleneği modern dünyanın ihtiyaçlarıyla buluşturarak, Türkiye'nin gelecekteki eğitim vizyonuna sağlam bir zemin hazırlamayı hedeflemektedir.

Çalıştay Tertip Heyeti ve Bilim Kurulu:

Bayram Özer (Prof. Dr. OMÜ; Eğitim Fakültesi, Samsun)

Behçet Oral (Prof. Dr. DÜ, Eğitim Fakültesi Diyarbakır)

Burhan Akpınar (Prof. Dr., DÜ, Eğitim Fakültesi, Elazığ)

Cihad Şentürk (Doç. Dr. KMU, Eğitim Fakültesi Karaman)

Hüseyin Kır (Milli Eğitim Müdürü; Tokat)

Muhammed Şevki Aydın (Prof. Dr. NEVÜ, Eğitim Fakültesi, Nevşehir)

Osman Çakmak (İRÜ, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İstanbul.)

Sait Kurşunluoğlu (Prof. Dr., OMÜ, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Samsun)

Taha Yazar (Doç. Dr. DÜ, Eğitim Fakültesi, Diyarbakır)

TOKAT
İYE YÜZYILI MAARİF MODELİ
NLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI
DÜŞÜNCELERİMİZİN
MELLERİ III
TOKAT

T.C.
TOKAT V
YOGA

TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ
YAYGINLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI
MAARİF DÜŞÜNCELERİMİZİN
KURAMSAL TEMELLERİ III
ÇALIŞTAYI
Prof. Dr. Bayram Özer
Maarif Düşüncemizin Kuramsal
Temelleri Çalışmalarının İçeriği
Prof. Dr. Burhan Akpınar
Dâvûd-i Kayseri ve Maarif Görüşleri
Prof. Dr. Osman Çakmak
Ömer Seyfettin
Doç. Dr. Hasan Çetinel

TOKAT
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ
YAYGINLAŞTIRMA ÇALIŞMALARI
MAARİF DÜŞÜNCELERİMİZİN
KURAMSAL TEMELLERİ III
ÇALIŞTAYI